

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд „Истина и екзистенция. Късният Хайдегер и въпросът за преодоляването на метафизиката“ на **Алекс Кристианова Костова**, докторантка в катедра „История на философията“ на СУ „Св. Климент Охридски“, за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3.

Философия (История на философията, Съвременна философия)

от **проф. д-р Христо Петков Тодоров** (НБУ)

Дисертационният труд „Истина и екзистенция. Късният Хайдегер и въпросът за преодоляването на метафизиката“ на Алекс Костова е с обем от 242 страници и се състои от увод, осем глави, разделени в три части, заключение и библиография. Списъкът на литературата съдържа общо 238 заглавия на публикации на български, немски, английски, френски, италиански и санскрит.

Ако днешната философия поне донякъде си е взела поука от многократното обявяване на края на метафизиката в миналото, тя би следвало да е доста предпазлива по отношение на констатацията, че епохата на критиката на метафизиката в наши дни действително е отминала. Както днес можем да кажем – нещо, което Алекс Костова демонстрира убедително в своя дисертационен труд – че през ХХ в. е било прекомерно и преждевременно да се „погребва“ метафизиката, така би трябвало да внимаваме когато прокламираме, че критиката на метафизиката се е изчерпала. Пред философското мислене винаги стоят открити неподозирани много възможности и затова е рисковано да се поддаваме на изкушението, говорейки из собствената си историческа ситуация да обявяваме някои от тях за окончателно изчезнали от света.

Във всеки случай обаче след един доста дълъг период, обхванал повече от два века, през който наистина значими философски мислители и школи сякаш се състезават в радикализма своята критика по отношение на метафизиката, днес изглежда е дошло време да гледаме на нея по-уравновесено, по-спокойно и по-конструктивно. Свидетели сме как в нашето съвремие наред с поизтощилия се деструктивен радикализъм се появяват нови оригинални метафизически концепции. Те са преработили резултатите от критиката на метафизиката от предходната епоха и в голяма степен са се освободили от слабостите на класическите метафизически теории. Тази ситуация на реабилитация

на метафизиката създава благоприятни условия за една хладнокръвна и обективна рекапитулация на постигнатото от критиката на метафизиката.

В моите очи дисертацията на Алекс Костова е оригинален и напълно успешен опит за рекапитулация на критиката на метафизиката като основна линия в мисленето на Мартин Хайдегер. При цялата условност на периодизирането – винаги става дума за някакъв конвенционален ход – авторката се е съсредоточила върху т. нар. „късно“ творчество на философа. Познавайки отлично творчеството на философа с толкова характерните за Хайдегер самоинтерпретации и самостилизации, както и трудно обозримата вторична литература, тя основателно слага границата между различните периоди в неговото творчество в десетилетието след появата на „Битие и време“ (1927). Също така смятам за напълно основателно приемането на понятието „истина“ за ръководна нишка на нейното изследване. В „Битие и време“ Хайдегер преформулира по безпрецедентен начин това понятие като го онтологизира, изваждайки го от контекста на логиката и теорията на познанието. Това онтологизиране е радикален ход и по отношение на контекста на феноменологията, зададен от Едмунд Хусерл – един контекст, който Хайдегер по собствените му уверения от периода на „Битие и време“ приема за меродавен за своята собствена работа. Алекс Костова се е захванала да проследи какво става с понятието „истина“ в произведенията на Хайдегер след „Битие и време“ и съпътстващите го близки по време по-малки работи, запазвайки пред погледа си общия хоризонт на преодоляването на метафизиката.

Авторката е разбрала, анализирала и обяснила по безупречен начин главната идея на „Битие и време“, поставяйки силен акцент върху смисъла на т. нар. „онтологична разлика“. Според замисъла на „Битие и време“ мисленето е трябвало да извърши преход от смисъла на човешкото битие към смисъла на битието изобщо. Това намерение обаче се оказва неосъществимо, тъй като човешкото разбиране за битието и смисъла на битието изобщо са в кръгово отношение на взаимно обуславяне. При това положение мисленето за смисъла на битието трябва да претърпи „обрат“. Обратът представлява решителен отказ от обосноваването и свързаната с него метафизика, доколкото тъкмо метафизиката е тази, която търси основания. Но като обосноваващо мислене самата метафизика също има свое основание и то трябва да се търси в историята. Историческото основание на обосноваващото мислене е обратът в „същността на истината“. Този обрат според Хайдегер е станал във философията на Платон. У мен буди известно недоумение, че несъмнено толкова ерудираната авторка не е отделила внимание на не много голямото, но много влиятелно (най-малкото в

платонознанието) съчинение „Платоновото учение за истината“. В него чрез едно наистина виртуозно тълкуване на мита за сенките и пещерата от седма книга на „Държавата“, Хайдегер демонстрира до какви масивни онтологически следствия води схващането на истината не като съответствие между нещата и нашите представи за тях, а като извеждане на нещата от скритост, като саморазкриване. От не-скритост у Платон истината се е превърнала в правилност. Този възглед за „същността на истината“ е развит, макар и в по-различна взаимовръзка, в писмото „За хуманизма“ – един текст, който Хайдегер е държал да се публикува винаги заедно с „Платоновото учение за истината“. Към него Алекс Костова се е отнесла много грижливо и с подobaващо внимание.

Състоялият се през 30-те години „обрат“ в известен смисъл е самокритика на Хайдегер. Философът се е отказал от обосноваващата стратегия на мислене в „Битие и време“, отказал се е да построи философията като „фундаментална“ наука за битието и все повече вижда нейната задача в областта на „мисленето“. Авторката много добре е уловила този преход и го е изяснила убедително в главата посветена на „Кант и проблемът за метафизиката“ (1929). Радикализирането на идеята за историчността на мисленето, в което се явява битието – никак не е случайно, че Хайдегер често говори за „битийно-историческо мислене“ – намира своя най-ярък израз в неговите работи върху Ницше от 30-те и началото на 40-те години. Главната мисъл, която той развива е, че във философията на Ницше традицията на европейската метафизика намира своя завършек и затова Ницше е наречен „последният метафизик“. Хайдегер открива във философията на Ницше единствено темата за битието, достигнала там до последните възможности на своята метафизическа реализация. Метафизиката поставя въпроса за съществуващото като такова. Ницше определя съществуването изобщо като воля за власт. Извън волята за власт в прочита на Хайдегер няма нищо друго. Волята за власт властва сама. Волята за власт е основано в себе си последно основание. Особен интерес от гледна точка на схващането на Хайдегер за Ницше като „последен метафизик“ представлява интерпретацията на Ницшевото разбиране за истината. Според Хайдегер Ницшевото понятие за истината е последна крачка по пътя към пълната забравя на първичната същност на истината. Ницше преформулира метафизическото тълкуване на истината като правилност в справедливост на даващата сама на себе си право воля за власт. Така Ницше ликвидира самия въпрос за истината. Това според Хайдегер е последният ход на метафизиката към тоталното „очовечаване“ на света. Нескритостта като първична истина на битието е забравена, остава само истината на човека правилността.

Позволих си да се спра малко по-подробно на Хайдегеровата интерпретация на Ницше не само и не толкова защото ми се струва, че тя е останала по-малко засегната в дисертацията, а защото смятам, че тя е важна за разбирането на самата идея за „битийно-историческо мислене“. Философията започва с Платон като метафизика, забравяща битието и завършва с Ницше, когато пътят на тази забрава е извървян до край. Припомнянето на битието бележи края на философията и заедно с това началото на мисленето. Така става разбираемо заглавието на важната работа от началото на 60-те години „Край на философията и задачата на мисленето“, в която е направена рекапитулация на дългогодишните опити на Хайдегер да извади на показ същността на мисленето.

В късното творчество на Хайдегер могат да се очертаят няколко големи тематични кръга – край на метафизиката, езикът, предсократиците, изкуството и по-специално поезията и техниката. Авторката е отделила подобаващо внимание на всеки един от тях като се е отнесла аналитично към съответните текстове, взела е под внимание резултатите от съвременните изследвания върху философията на Хайдегер и е направила уместни паралели с други философски теории. Отлично впечатление в нейните анализи правят три неща.

Първо, разглеждането на идеите на Хайдегер в тясна връзка с тяхното въздействие не само в кръга на затворената „философска секта“ на изследователите и почитателите на Хайдегер, но и в по-широката рамка на съвременното философстване. Нека тук мимоходом направя една бележка. Напълно съгласен съм с възгледа на авторката, че няма сериозни основания да се поддържа разграничението между аналитична и континентална философия (бележка 1, стр. 6). Защо обаче тя самата се ползва от това разграничение?

Второ, Алекс Костова очевидно познава добре множеството често подвеждащи и манипулативни самоинтерпретации на Хайдегер – той е от онези философи, които искат в максимална степен да контролират рецепцията на своето творчество – но със завидно самочувствие поддържа критична дистанция към тях. Това е съществено достойнство, защото огромната част от „ортодоксалните“ хайдегерианци не са способни на това и техните тълкувания на Хайдегеровите произведения често звучат апологетично.

Трето, същата уверена в себе си независимост авторката проявява и по отношение на Хайдегеровия речник. Хайдегер е един от онези броящи се на пръсти философски мислители, които се опитват да обърнат с хастара нагоре цялата

философска традиция наведнъж – и проблемите, и методите на работа, и епистемологичните стандарти, и терминологичния език. Това е жест, който много прилича на жеста на авангардистите в изкуството от началото на ХХ век. В този поход срещу философската традиция той създава собствен доста претенциозен терминологичен речник. Никак не е трудно човек да стане пленник на този речник и оплетен в неговите мрежи да загуби интелектуалната си независимост и да се превърне в безкритичен адепт на философа. Огромна похвала към докторантката за това, че нейната интерпретация на Хайдегер се удържа през цялото време в рамките на един неутрален по отношение на анализирания материал език.

Искам да отделя специално внимание на параграф 1 от 6 глава „Хайдегер и убогото време“, който е посветен на скандала свързан с антисемитизма на Хайдегер, разrazil се след публикуването на т. нар. „Черни тетрадки“ в събраните съчинения на философа (томове 94–98) през периода 2014–2018 г. В тези публикации видяха бял свят допълнителни свидетелства в подкрепа на констатацията, че мисленето на философа е обременено от тежки антисемитски предубеждения, с които той не се е простил далеч след като според собствените му свидетелства през 30-те години вече се е дистанцирал от националсоциализма. Ангажирането на Хайдегер с нацизма и неговата идеология е добре проучено в литературата. Поне след излизането на три много авторитетни биографии на философа „Хайдегер и националсоциализма“ (1987) от Виктор Фариас, „Хайдегер. На път към неговата биография“ (1992) от Хуго От и „Един учител от Германия: Хайдегер и неговото време“ (1994) от Рюдигер Сафрански се смята за доказано, че ангажиментът на философа с националсоциализма не е нито епизодичен, нито случаен, а има своите корени в цялостния светоглед на философа. Скорошният скандал около „Черните тетрадки“ направи очевидно за всички, че Хайдегер не само е имал антисемитски убеждения, но и че не се е отказал от тях до самия край на живота си. Приживе той самият е участвал в планирането на многотомните му събрани съчинения и е пожелал тетрадките да бъдат публикувани накрая, при всички положения след смъртта му. Алекс Костова е представила историята около тетрадките обективно, хладнокръвно и критично от определен зрителен ъгъл – от гледна точка на напълно произволната отъждествяване на метафизиката като представящо-обосноваващо мислене, което поставя в подчинение човека, с еврейството. Това е напълно достатъчно за целите на нейното изследване. Въпросите за това, каква е надеждността на Хайдегеровата историческа диагностика на съвременността и оттам

доколко можем да се доверим на неговата стилизирана картина на историята, остават незасегнати.

Последните две глави са посветени на някои съвременни опит за създаване на динамични и плуралистични онтологии в лоното на т. нар. „нов реализъм“ както и на реалистическата философия на джайнизма. Разбирам тези стегнати портрети на философски теории от съвременността и далечното минало като примери за това, че е възможно и винаги е било възможно да се построи метафизика, свободна от констатираните от Хайдегер и редица други видни критици на метафизиката от субстанциален тип слабости. Те са напълно уместни с оглед цялостната постройка на дисертацията.

Какво е постигнато в дисертационния труд на Алекс Костова? Формулиран е и е проучен внимателно и аналитично съществен философски проблем. Демонстрирани са философска образованост, завидна езикова култура, способност за самостоятелна работа със сложни и разнообразни философски текстове, идеи и понятия както и интелектуална независимост и способност за самостоятелно формулиране на собствени тези и аргументи.

Авторефератът е с обем от 52 страници. Той е изготвен според изискванията и отразява вярно съдържанието на труда. В него е поместена библиографията, изброени са приносите на труда и са посочени три публикации на авторката по темата на дисертацията. Приносите са действителни и са формулирани изчерпателно и недвусмислено.

Нямам съвместни публикации с авторката на дисертацията и не съм в конфликт на интереси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Дисертационният труд „Истина и екзистенция. Късният Хайдегер и въпросът за преодоляването на метафизиката“ на Алекс Кристианова Костова отговаря на изискванията за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия (История на философията, Съвременна философия) и като член на Научното жури аз убедено ще гласувам ЗА присъждането на авторката на тази степен.

Подпис:

(проф. д-р Христо П. Тодоров)

София, 19 февруари 2021 г.